

1.01
Prejeto 18. 8. 2009

UDK 329.1:330.34(497.4)"1990"

Blaž Babič*

Predvolilni gospodarski program koalicije Demos

IZVLEČEK

Razprava obravnava gospodarske programe, s katerimi so stranke koalicije Demos (Demokratska opozicija Slovenije) nastopile na volitvah aprila 1990, ko so volilni upravičenci v Sloveniji prvič po drugi svetovni vojni izbirali med različnimi strankami in njihovimi programi. Avtor predstavi gospodarske in politične razmere tik pred volitvami. Največ pozornosti namenja Demosovemu gospodarskemu programu kot tudi programom, s katerimi so stranke koalicije Demos samostojno nastopile na volitvah v družbenopolitični zbor Skupščine Republike Slovenije. Sklene pa z vprašanjema: "Koliko so gospodarski programi dejansko vplivali na izid volitev?" in "Katero izmed napovedanih sprememb na področju gospodarstva so bile v času, ko je bila Slovenija še del Jugoslavije, sploh izvedljive oziroma katere so predvidevale preureditev odnosov med republikami, bodisi v obliki konfederacije bodisi osamosvojitve Republike Slovenije?"

Ključne besede: Slovenija, politične stranke, volitve, gospodarski programi, Demos, Skupščina Republike Slovenije

ABSTRACT

PRE-ELECTION ECONOMIC PROGRAMME OF THE DEMOS COALITION

The following discussion focuses on the economic programmes which the parties of the Demos coalition (Democratic Opposition of Slovenia) presented at the April 1990 elections, when for the first time after World War II the eligible voters were able to choose between different parties and their programmes. The author of the discussion presents the economic and political situation immediately preceding these elections. He mostly focuses on the economic programme of Demos as well as on the programmes which the parties - members of the Demos coalition - presented independently at the elections into the socio-political Assembly of the Republic of Slovenia. The discussion concludes with the questions: "To what degree did the economic programmes actually influence the results of the elections?" and "Which of the announced changes in the field of economy were even feasible in the time when Slovenia was still a part of Yugoslavia, or which changes involved a rearrangement of the relations between the republics either in the form of confederation or separation of the Republic of Slovenia?"

Key words: Slovenia, political parties, elections, economic programmes, Demos, Assembly of the Republic of Slovenia

* Univ. dipl. zgodovinar, mladi raziskovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: blaz.babic@inz.si

Gospodarske in politične razmere na začetku devetdesetih let

V osemdesetih letih je bil na jbolj pereč problem jugoslovanskega in s tem tudi slovenskega gospodarstva hitro rastoča inflacija, ki je v zadnji četrtini leta 1989 prerasla celo v hiperinflacijo. Hitro naraščanje inflacije je bilo tudi najočitnejše znamenje globoke gospodarske krize, v kateri je tonil jugoslovanski gospodarski sistem. Poglavitni vzrok za jugoslovansko inflacijo je bilo pokrivanje izgub podjetij in poslovnih bank z dodatnimi emisijami denarja centralne banke.¹ Različne zvezne vlade so sicer vedno znova poskušale najti pot iz gospodarske krize in zatreti inflacijo, vendar je vsem po vrsti spodletelo. Delno je to uspelo šele zadnji zvezni vladi Anteja Markovića, ki je decembra 1989 pretrgala začaran krog inflacije. Ta se je do takrat povzpela že na rekordnih 2.700% na letni ravni. Marković je poskušal najti izhod iz krize na podlagi ambiciozne reforme pravne države, gospodarskega in davčnega sistema, z vzpostavitvijo neodvisne centralne banke, pa tudi z liberalizacijo trga, omejevanjem rasti plač, delno sprostitvijo cen in z uvedbo fiksnega tečaja dinarja, kar je kasneje najbolj prizadelo ravno izvozno usmerjeno slovensko gospodarstvo.² Program je bil zamišljen kot globok tržno naravnani paket gospodarske liberalizacije, deregulacije, spremembe lastništva, uvedbe politične demokracije, usposabljanja federacije za učinkovito vodenje gospodarske politike in protiinflacijskega programa.³ Omenjene reforme naj bi pripeljale do prestrukturiranja podjetij in bank, saj je centralna banka z restriktivno denarno politiko omejila dotok novega denarja poslovnim bankam. Te bi morale nato omejiti posojila, s katerimi so podjetja pokrivala svoje izgube. Izkazalo pa se je, da je bil Markovičev reformni program, kljub nekaterim uspehom (zajezitev inflacije, ohranitev fiksnega tečaja dinarja), zaradi strukturne šibkosti reformnega programa, predvsem pa zaradi okorelosti političnega in gospodarskega sistema in vedno večje politične krize v državi že od vsega začetka obsojen na propad.⁴ Ovire, ki so pripeljale do propada Markovičevih reform, so bile predvsem politične narave. Jugoslavija je namreč še vedno obvladovala ideološko zadržta politična nomenklatura, miselno in eksistenčno vezana na socializem enopartijskega tipa, ki je odločilno vplivala tudi na gospodarstvo in ni želela reform. Poleg tega je zaradi vse hujših nacionalnih nasprotij država kot celota delovala samo še navzven.⁵

Slovensko gospodarstvo je bilo v osemdesetih letih v nekoliko boljšem stanju kot gospodarstva po drugih republikah. Odgovorni v Sloveniji so gospodarili bolj preudarno kot drugod po Jugoslaviji. Slovenija je svoje kredite odplačevala, previdneje najemala nove in se tudi bolj zanašala na domače sile in vire. Kljub temu pa je gospodarska kriza zajela tudi Slovenijo in jo na nekaterih področjih

1 Andrej Pančur: Neuspešnost gospodarskih reform v Jugoslaviji. V: Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992, Ljubljana 2005 (dalje Pančur, Neuspešnost gospodarskih reform), str. 1297-1299, tu 1297, povzeto po: Aleksander Bajt: The Yugoslav hyperinflation: causes and remedies. V: Est-Ovest, 20, 1989, št. 5, str. 4-44.

2 Delo, 3. 3. 1990, str. 3, Bankrot gospodarstva Slovenije v neprijetnem, predvolilnem času.

3 Jože Prinčič, Neven Borak: Iz reforme v reformo : slovensko gospodarstvo 1970-1991. Ljubljana 2006 (dalje Prinčič, Borak, Iz reforme v reformo), str. 546.

4 Pančur, Neuspešnost gospodarskih reform, str. 1297.

5 Božo Repe: Jutri je nov dan : Slovenci in razpad Jugoslavije. Ljubljana 2002 (dalje Repe, Jutri je nov dan), str. 144.

prizadela močnejše kot ostale dele države. Potem ko je slovensko gospodarstvo v bistvu stagniralo že leta 1984, je v prvih mesecih leta 1985 zašlo v resne težave: proizvodnja je močno padla, izvoz je bil počasnejši od uvoza, cene in plače so rasle. Jeseni tega leta so se nato razmere še poslabšale. Ravnotežje med proizvedenim in razpoložljivim produktom se je podrlo, industrijska proizvodnja je stagnirala, cene in osebni dohodki so še naprej nenadzorovano rasli, zmanjšal se je presežek slovenske trgovinske bilance. Hkrati sta zaradi slabe letine izjemno upadli tudi kmetijska priraja in predelava. Gospodarsko nazadovanje se je nadaljevalo tudi v letih 1986 in 1987, ko smo v Sloveniji beležili negativne stopnje rasti družbenega proizvoda, industrijske proizvodnje in naložb v osnovna sredstva. Padanje gospodarske rasti se v naslednjih treh letih ni zaustavilo, temveč so v velike težave zašla tudi podjetja, ki so bila motor slovenskega razvoja in nadpovprečni izvozniki (Iskra, TAM, Litostroj, Slovenske železarne, SCT, Strojna tovarna Trbovlje). Že omenjeno upadanje gospodarske dejavnosti so spremljali še drugi negativni pojavi: nizka storilnost, devizna nelikvidnost in naraščanje obremenitev gospodarstva. Gospodarstvo je bilo obremenjeno s kar šestdesetimi različnimi prispevki in davki, med katerimi so se najbolj povečali prispevki v zvezne sklade. Našteti negativni pojavi so pripeljali do sporov pri delitvi dohodka, otežili vstopanje tujemu kapitalu in hkrati povzročili visoke izgube, stečaje, rast nezaposlenosti in življenjskih stroškov, znižali so obseg in učinkovitost investiranja ter zelo upočasnili proces posodabljanja gospodarstva. V Sloveniji se je začelo krepiti spoznanje, da vedno bolj zaostajamo za razvitim svetom. Sredi leta 1988 je bilo pri nas 20.000 brezposelnih, na začetku leta 1989 pa že 25.000. Leto 1989 je v Sloveniji z izgubo sklenilo 536 gospodarskih organizacij s 139.700 zaposlenimi. Med njimi so bila vsa največja podjetja vključno z elektrogospodarstvom, železarnami in Iskro.⁶ Na začetku leta 1990 se je v slovenskih medijih začelo vedno pogosteje pojavljati vprašanje "Kako naprej?",⁷ K temu je v veliki meri prispevala srbska gospodarska vojna proti slovenskim podjetjem, ki je slovenskemu gospodarstvu prizadejala za več kot 100 milijonov dolarjev škode. Olje na ogenj pa so prilili tudi Markovićevo vodenje zvezne makroekonomske politike in njegove predstave o Jugoslaviji kot konvoju ladij, v katerem je hitrost prilagojena najbolj počasni izmed njih. V Sloveniji je bilo omenjeno stališče sprejeto kot grožnja, saj je bilo več kot očitno, da imajo jugoslovanske ladje nasprotujoče želje glede hitrosti in smeri skupnega potovanja. Zato so se številni v Sloveniji začeli spraševati, ali ni dozorel čas, ko se je treba odločiti, ali se sploh še voziti skupaj.⁸

V času vsak dan bolj občutne gospodarske krize v začetku leta 1990 se je na podlagi Zakona o političnem združevanju⁹ in Zakona o volitvah v skupščini¹⁰ dokončno oblikoval slovenski politični prostor. Opozicijske zveze in družbenopolitične organizacije so se preoblikovale v klasične politične stranke. Zakon o političnem združevanju je predpisal način uresničevanja svobode političnega združe-

⁶ Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 581-583.

⁷ *Delo*, 3. 1. 1990, str. 1, *Spoznali smo nemoč ideološkega dopinga*.

⁸ Jože Prinčič: *Gospodarski vidik osamosvajanja Slovenije (1986-1991)*. V: *Slovenska osamosvojitve 1991: pričevanja in analize*. Ljubljana 2002 (dalje Prinčič, *Gospodarski vidik osamosvajanja*), str. 43-44.

⁹ Uradni list Socialistične Republike Slovenije (dalje UL SRS), št. 42, 29. 12. 1989, *Zakon o političnem združevanju*.

¹⁰ UL SRS, št. 42, 29. 12. 1989, *Zakon o volitvah v skupščini*.

vanja občanov in postopke ustanavljanja političnih organizacij. Zakon o volitvah v skupščine pa je uvedel neposredne in tajne volitve, vendar v obstoječo socialistično skupščinsko strukturo. Skupščinski sistem je še vedno temeljil na ustavi iz leta 1974 in je bil z ustavnimi amandmaji septembra 1989 le malenkostno spremenjen. Spremenjena je bila le sestava republiške skupščine, in sicer tako, da so bili vsi trije skupščinski zbori izenačeni po številu delegatov. Šlo je za politični kompromis, zato je zakon predpisoval kombinacijo večinskega (zbor združenega dela (ZZD), zbor občin (ZO)) in proporcionalnega sistema (družbenopolitični zbor (DPZ)).¹¹ Zaradi tega je takoj po svojem sprejetju sprožal tudi številne pomisleke, ki jih je morda najbolj povedno v februarški številki Mladine leta 1990 predstavil Vlado Mihelj: "Ker za razliko od drugih dežel, kjer so si prav tako izbrali svobodne volitve, v Sloveniji ni najprej razpadel državni aparat vodilne partije in ker ni prišlo do razpustitve ZO in ZZD, je realno za pričakovati, da bo imel poraženec na proporcionalnem merjenju moči v novem "pomarčevskem slovenskem parlamentu" dejansko večino." Ob tem je Mihelj zapisal, da bo dejanski parlament po volji volivcev le eden od treh zborov in sicer DPZ.¹² V razmerah, ko so družbenopolitične organizacije "sestopale z oblasti" in se deklarativno podajale v enakovredno volilno tekmo z ostalimi strankami, dejansko pa so še vedno imele v rokah vse vzvode oblasti, se je 8. januarja 1990 začela volilna tekma. Tega dne je predsednik Skupščine Socialistične Republike Slovenije¹³ Miran Potrč razpisal splošne volitve in volitve predsednika in članov predsedstva.¹⁴ Do ravnokar opisanih sprememb je prišlo na podlagi septembra 1989 sprejetih ustavnih amandmajev, ki so omogočili prehod iz enopartijskega sistema v večstrankarsko demokracijo, hkrati pa je bilo črtano tudi določilo o vodilni vlogi Zveze komunistov in drugih družbenopolitičnih organizacij.¹⁵ Volilna kampanja, ki je sledila v naslednjih mesecih, je kljub neizkušeni vseh vpletenih s tovrstno dejavnostjo, potekala brez večjih incidentov.¹⁶

"Z odkritjem demokracije ni nobenemu vnaprej določena oblast. Mesto oblasti je načelno prazno, kar pomeni, da nikomur ne pripada vnaprej in za zmeraj. Kdor je na to mesto demokratično izvoljen, je sicer mejni, legitimni, toda vedno samo začasni nadomestnik ljudstva na oblasti. Mesto oblasti je torej načelno nedoločeno, zato ima vsakdo pravico, da se zanj poteguje na demokratičen način, tj. spoštuje in priznava to pravico tudi vsem drugim."¹⁷

¹¹ Božo Repe: Globalna slovenska pomlad v osemdesetih. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 2001, št. 3/4 (dalje Repe, Globalna slovenska pomlad), str. 307-325.

¹² Vlado Mihelj: Zlopamtulo. V: Mladina, 12. 1. 1990, str. 9.

¹³ Besedilo imena je bilo spremenjeno iz Socialistična Republika Slovenija v Republika Slovenija na seji Skupščine Socialistične Republike Slovenije 7. 3. 1990, ko je bil sprejet ustavni amandma XCI. UL SRS, št. 8, 16. 3. 1990, Amandma XCI.

¹⁴ Delo, 9. 1. 1990, str. 1, Štart volilne tekme.

¹⁵ V Sloveniji je bilo pet družbenopolitičnih organizacij. Zveza komunistov Slovenije (ZKS), Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije (SZDLS) in Zveza socialistične mladine Slovenije (ZSMS) so se preoblikovale v politične stranke. Sindikati in Zveza združenj borcev Slovenije (ZZBS) pa se za ta korak niso odločili, gl.: Edvard Kardelj, Politični sistem socialističnega samoupravljanja, Internetni marksistični arhiv, slovenska sekcija, http://trotsky.org/slovenian/teor_jug_soc/edvard_kardelj/poglavje_04.htm, 9. 8. 2009.

¹⁶ Repe, Globalna slovenska pomlad, str. 321-322.

¹⁷ Volilni program, Zveza socialistične mladine Slovenije-Liberalna stranka: Kmečka stranka: Zeleni Metlike, Metlika 1990, splošna načela, str. 1.

Zgornji citat se nam danes zdi samoumeven. Aprila leta 1990 na prvih večstrankarskih demokratičnih volitvah po drugi svetovni vojni v Sloveniji pa je predstavljal veliko spremembo, saj je bila do tedaj oblast vnaprej rezervirana samo za nosilce enega političnega programa. Temeljna značilnost povojnih volitev tako v Sloveniji kot Jugoslaviji je bila namreč plebiscitarnost. Volilni upravičenci so z udeležbo na volitvah le potrjevali legitimnost oblasti Komunistične partije oziroma Zveze komunistov. Vsebinsko pa so bile povojne volitve namenjene podpori partijskemu programu graditve socialistične skupnosti. Ker na volitvah ni bilo mogoče izbirati med več različnimi programi, tudi ni bilo v ospredju, kdo bo dejansko izvoljen. Kasneje se je sicer na volilnih seznamih začelo pojavljati več kandidatov, kot se jih je dejansko volilo, ker pa so vsi zagovarjali isti program, se s tem še ni spremenila sama narava volitev. Odločitev volivcev se je tako izrazila s samim dejanjem voljenja, ne pa s številom glasov, ki jih je dobil posamezni kandidat. S tem je bil onemogočen eden izmed bistvenih vidikov svobodnih demokratičnih volitev, ki predvideva izbiro med različnimi idejami oziroma političnimi programi. Brez tekmovanja za naklonjenost volivcev med različnimi političnimi strankami ni svobodnih demokratičnih volitev. Nosilke različnih programov so namreč politične stranke, ki kot privatne politične skupnosti posredujejo med dvema ločenima družbenima sferama. Posredujejo med sfero civilne družbe, ki je določena s posameznimi in posebnimi interesi, in sfero politične države, ki je določena s splošnim interesom oziroma z interesom skupnosti kot celote. Politične stranke poskušajo posamezne in posebne interese svojih članov, ki so zapisani v strankarskih programih, dvigniti na raven splošnosti oziroma jih prikazati kot interese skupnosti kot celote. Kasneje, z zmago na volitvah, pa na njihovi podlagi tudi oblikovati novo zakonodajo.¹⁸ Ravno kar omenjena vloga programov je še posebej odločilna v prelomnih trenutkih, ko pride do korenitih institucionalnih sprememb. V Sloveniji je prišlo do preloma s prejšnjim sistemom, podobno kot v drugih evropskih socialističnih državah, konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let. Na prostoru bivših evropskih socialističnih držav predstavlja začetek obdobja korenitih institucionalnih sprememb, ki ga kratko imenujemo tranzicija, padec berlinskega zidu. V vsaki posamezni državi pa štejemo za politični mejnik začetka tranzicije prve večstrankarske demokratične volitve.¹⁹ V Sloveniji so se prve večstrankarske demokratične volitve po drugi svetovni vojni vrstile skoraj ves april leta 1990. Volitve predsednika in članov Predsedstva, volitve delegatov v republiški DPZ in republiški ZO so bile v nedeljo 8. aprila. V četrtek 12. aprila so bile nato na 7000 voliščih po podjetjih, ustanovah in v državni upravi volitve v ZZD na republiški in lokalni ravni. V nedeljo, 22. aprila, pa so bile lokalne volitve v občinske DPZ in občinske zbornice krajevnih skupnosti ter zaradi predvidenega drugega kroga volitev za predsednika Predsedstva in drugega kroga volitev v ZO tudi republiške volitve.²⁰

¹⁸ Koga voliti?! Program političnih strank in list na spomladanskih volitvah v Sloveniji. Ljubljana, 1990 (dalje Koga voliti), str. 4-7.

¹⁹ Janez Šušteršič: Politično gospodarski cikli v socialističnih državah in tranzicija : doktorska disertacija. Ljubljana 1999, str. 44-66.

²⁰ UL SRS, št. 42, 29. 12. 1989, Zakon o volitvah v skupščine.

V Demokratični opoziciji Slovenije (Demos) na začetku volilne tekme niso računali na zmago na volitvah, kvečjemu na status močne opozicije. Podobne predstave so imele tudi tri stranke, ki so izšle iz družbenopolitičnih organizacij (ZKS-Stranka demokratične prenove (ZKS-SDP), ZSMS-Liberalna stranka (ZSMS-LS) in Socialistična zveza Slovenije-SZDL (SZS-SZDL)). Pričakovale so zmago, saj so, kot je bilo že omenjeno, še vedno imele v rokah vse vzvode državne oblasti, vključno z gospodarstvom.²¹ Na volitvah so stranke Demokratične opozicije Slovenije (DEMOS) nastopile tako s skupnim kot tudi vsaka s svojim programom. Ob ustanovitvi Demosa so namreč stranke sklenile, da bo vsaka od njih ohranila svoje programske in organizacijske posebnosti. Te posebnosti naj bi kazale v predložitvi samostojnih list za DPZ. Za vsa ostala mesta v občinah, v republiki in zvezi pa so članice Demosa predstavile skupne kandidate.²² S tem se je v predvolilni kampanji na eni strani znašla koalicija Demos, ki jo je sestavljalo šest strank²³. Na drugi strani pa so bile stranke, ki so izšle iz družbenopolitičnih organizacij ZKS-SDP, ZSMS-LS in SZS-SZDL. Omenjena delitev je nastala tudi zaradi volilne strategije Demosa, ki je v precejšnji meri temeljila na protikomunizmu.²⁴

Gospodarski programi strank koalicije Demos

Politični programi Demosovih strank s poudarkom na tistem delu, ki posega na področje gospodarstva, so večinoma povzeti iz zbornika "Koga voliti?! Program političnih strank in list na spomladanskih volitvah v Sloveniji". V tem delu so zbrani programi vseh političnih strank in list, ki so sodelovale na volitvah. V njem je pri vsaki stranki najprej predstavljen njen volilni program, zatem pa obsežnejši program ali kongresni dokument, če ga je stranka imela. Programi strank so bili objavljeni v izvirniku, kar pomeni, da jih uredniki niso popravljali glede na vrsto sprememb, ki so se v slovenskem političnem prostoru v mesecih pred volitvami hitro in pogosto dogajale. Opravljeni so bili le nujni lektorski posegi. V uredniškem odboru zbornika so sedeli Slavi Krušič, Josip Esterajher in Slobodan Vugrinec. Izdal ga je marca 1990 Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj. Skoraj identični programi strank, le v nekoliko skrajšani obliki, so bili objavljeni tudi v članku z naslovom "Vse vaše stranke" v Sobotni prilogi Dela 17. marca 1990.²⁵

Skupni volilni program strank, združenih v Demos, se začne z dvema temeljnima zahtevama, ki ju je s svojim organiziranim političnim delovanjem želela uveljaviti združena opozicija. Želeli so uveljaviti civilno družbo, vključno s pravno državo in pluralistično demokracijo ter nacionalno, politično in gospodarsko suverenost. Menili so namreč, da se bo šele z uresničitvijo teh dveh temeljnih zahtev Slovenija vključila v civilno in demokratično Evropo. Volilni program poleg že omenjenih dveh zahtev sestavlja še osem točk, ki se ukvarjajo z odnosom do

²¹ France Bučar: Ustavnopravni vidiki slovenskega osamosvajanja. V: Slovenska osamosvojitvev 1991: pričevanja in analize. Ljubljana 2002, str. 117-127.

²² Delo, 4. 1. 1990, str. 2, Demos - združena opozicija šteje po novem pet članic.

²³ Koalicijo Demos je sicer sestavljalo 7 strank, vendar Sivi panterji, ki so se Demosu pridružili 14. 3. 1990, na volitvah niso nastopili kot samostojna stranka.

²⁴ Repe, Globalna slovenska pomlad, str. 322.

²⁵ Delo, 17. 3. 1990, str. 23-24, Vse vaše stranke.

preteklosti, državno ureditvijo, gospodarstvom, kmetijstvom, varstvom okolja, družbenimi službami (zdravstvo, šolstvo, kultura), socialno politiko in obrambo.²⁶ Sam program je napisan zelo na splošno in se ne spušča v podrobnosti posameznih področij, kar je razumljivo, saj so voditelji Demosa (Matjaž Šinkovec, dr. France Bučar, dr. Jože Pučnik, Lojze Peterle, Ivan Oman) hkrati odkrito govorili o idejno-politični različnosti svojih strank in poudarjali pomen skupnega nastopa pri mobilizaciji množic. Zavedali so se namreč, da so posamezno prešibki za volilno zmago nad strankami, ki so izšle iz nekdanjih družbenopolitičnih organizacij.²⁷ V Demosovem volilnem programu je tako, podobno kot preostalim temam, tudi gospodarstvu namenjeno zelo malo prostora. Gospodarstvu so posvečene le štiri alineje, v katerih se stranke Demosa zavzemajo za naslednje spremembe na tem področju: 1. Za gospodarski sistem, ki bo temeljil na svobodnem podjetništvu in tržnih zakonitostih in ki bo z zakonom omejen le, kadar je to potrebno zaradi varovanja okolja, kulturne dediščine ter zagotavljanja minimalne socialne varnosti. Hkrati so se zavzeli tudi za odpravo družbene lastnine in jasno določitev lastnikov kapitala. 2. Za samostojno gospodarsko politiko, ki ne bo podvržena divjanju inflacije. Menili so, da je treba takoj uvesti slovensko obračunsko in menjalno sredstvo, katerega vrednost bo v primerjavi s konvertibilnimi valutami trdna in ki bo kasneje vodila v uveljavitev slovenske denarne enote. Ob tem so zagovarjali tudi zmanjšanje javnih dajatev in zagotovitev plačilne discipline. 3. Za krepitev podjetništva in zasebne iniciative. 4. V zadnji alineji pa so zagovarjali soodločanje delavcev v podjetjih in neodvisne sindikate. V tej alineji so tudi zapisali, da morajo biti plače delavcev in drugi pogoji zaposlitve določeni v skladu s kolektivno pogodbo in se morajo v štirih letih približati ravni sosednjih zahodnoevropskih držav.²⁸

Poleg skupnega programa so stranke koalicije Demos v predvolilni kampanji zagovarjale tudi vsaka svoj program, kar je bilo posledica dejstva, da so na volitvah v DPZ nastopale z samostojnimi listami kandidatov. Slovenski krščanski demokrati (SKD) so v uvodu svojega programa zapisali, da v Sloveniji v povojnem real-socialističnem obdobju niso bile uresničene obljube o novi človekovi svobodi, suverenosti naroda in blaginji družbe. Namesto tega je bilo po njihovem mnenju načeto človekovo dostojanstvo, kršene so bile temeljne človekove pravice, omejeno je bilo ustvarjanje in vsiljen nov sistem vrednot. Vse to je pripeljalo do vedno bolj očitnega moralnega, gospodarskega in političnega propadanja, osebnih stisk mnogih, razpadanja družin in nazadovanja Slovenije kot celote. Člani SKD so v temeljno izhodišče svojega volilnega programa postavili človeka, ki je izhodišče in cilj vsakega kulturnega, gospodarskega in političnega dela. Ob tem so menili, da mora biti prvenstvo osebe temeljno merilo družbene ureditve. V nadaljevanju so se zavzeli za popolno suverenost slovenske države. Menili so, da narod lahko živi ustvarjalno le v svobodni suvereni državi.²⁹ V gospodarskem delu programa, ki

²⁶ Koga voliti, str. 13-17.

²⁷ Janko Prunk: Demos - Instrument demokratičnega prehoda. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 2001, št. 3/4 (dalje Prunk, Demos), str. 341-352.

²⁸ Koga voliti, str. 15.

²⁹ Narodna in univerzitetna knjižnica (dalje NUK), Zbirka EU in PKG, umetna zbirka [Volitve : 1990]: Slovenski krščanski demokrati na volitvah 8. 4. 1990 se izrekamo za: svobodo, dostojanstvo, odgovornost, solidarnost, poštenost, pravičnost.

obsega devet alinej, pa so izpostavili naslednje cilje: 1. Razvoj tržnega gospodarstva z različnimi lastninskimi oblikami. 2. Podrejenost gospodarskih interesov kakovosti okolja. 3. Smotrno rabo naravnih in ustvarjalnih virov. 4. Ponovno ovrednotenje dela in razvoj svobodnega podjetništva. 5. Prehod iz megalomanskega industrializma v gospodarsko strukturo, ki bo upoštevala značaj in možnosti Slovenije. 6. Premišljeno uvajanje tujega kapitala. 7. Razvoj institucij, ki bodo zagotavljale gospodarsko suverenost Slovenije. 8. Normalne gospodarske pogoje za kmetovanja z vrnitvijo dostojanstva in zemlje kmetu. 9. Podporo gospodarsko zaostalim območjem Slovenije.³⁰

Volilni program, s katerim je na spomladanskih volitvah leta 1990 nastopila Slovenska kmečka zveza (SKZ), je bil izrazito usmerjen v kmetijsko problematiko. Sestavljen je bil iz enaindvajsetih točk, katerih uresničitev naj bi pripeljala do moderne socialne in pravne države oziroma do države, ki bo svojim državljanom zagotavljala svobodno ter duhovno in gmotno bogatejše življenje. K točkam, ki tako ali drugače posegajo na področje gospodarstva, lahko štejemo naslednje: 1. Razvoj družinske kmetije kot najučinkovitejše in najracionalnejše oblike gospodarjenja v kmetijstvu. 2. Razvoj zadružništva, tako kmetijskega kot potrošniškega. 3. Pravična davčna politika. 3. Vrnitev krivično odvzete lastnine. 4. Zagotavljanje pravne varnosti lastnine. 5. Sprejetje ustrezne zakonodaje za preprečevanje monopolov (gozdarskega, lovskega, trgovskega). 6. Razvoj tržnega gospodarstva z ekološkimi in socialnimi korekturami. 7. Skladen regionalni razvoj Slovenije.³¹ Program SKZ je vseboval tudi deset programskih točk Zveze slovenske kmečke mladine (ZSKM). Cilj teh točk je bil celovit in vsestranski razvoj družinskih kmetij, vasi in podeželja, s čimer naj bi mladim na podeželju omogočili človeka vredno življenje. V nadaljevanju volilnega programa so člani ZSKM zapisali, da ZSKM ni stranka v klasičnem pomenu, ampak stanovsko-politično gibanje, ki bo delovalo samostojno, neodvisno in po demokratičnih načelih za demokracijo in svobodo posameznika.³²

Za program Slovenske demokratične zveze (SDZ) je značilno, da je med programi strank, ki so sestavljale Demos, eden najbolj obsežnih. Poleg tega je v njem tudi daleč največ strokovnih izrazov, predvsem s področja družboslovnih znanosti. To ne preseneča, glede na to, da so najvidnejši člani stranke v javnosti predstavljali kot intelektualno jedro Demosa.³³ Menili so tudi, da je SDZ kot prva prava nova slovenska stranka najbolj odločno formulirala t. i. slovenski program, ki so ga nato druge stranke od njih bolj ali manj prevzele.³⁴ Program SDZ vsebuje tudi podrobna programska izhodišča, v katerih so takoj na začetku zapisali, da se SDZ odreka vnaprej določenemu programu kot izhodišču za oblikovanje nove družbene ureditve. Menili so namreč, da vseobsegajoča programska določenost otežuje sprotno prilagajanje hitro spreminjajočim se razmeram v sodobnem svetu. V pravočasnem prilagajanju so videli pogoj za uspešno preživetje. Na podlagi tega

³⁰ Koga voliti, str. 42-46.

³¹ Aleš Princ: "Ali mora človek res ubogati": ustanovitev in delovanje Slovenske kmečke zveze v obdobju 1988-1990. V: Slovenska kmečka zveza: ob 20 obletnici. Inštitut za gospodarske in družbene študije. Ljubljana, maj 2008, str. 15-68.

³² Koga voliti, str. 36-39.

³³ Delo, 4. 6. 1990, str. 3, Slovenske politične stranke po volitvah.

³⁴ Delo, 26. 5. 1990, str. 2, SDZ po volitvah: oblikovati prepoznavno podobo v javnosti.

stališča so tudi videli enega od glavnih vzrokov za krizo jugoslovanske družbe v nesposobnosti hitrega odzivanja enopartijskega sistema na spremembe v svetu. V nadaljevanju programskih izhodišč člani SDZ zavračajo kolektivizem in namesto njega postavljajo v ospredje pobudo in ustvarjalnost človeka, ki mu bodo s svojim političnim delovanjem zagotavljali večje možnosti za uveljavljanje. Na ta način so želeli odpreti prostor individualni raznovrstnosti, ki je socialistični družbeni sistem ne priznava, ter tako omogočiti boljše življenje vseh. Ob tem so napovedovali, da se s tem ne bodo povečevale samo razlike v premoženju med posamezniki, ampak tudi skupno družbeno bogastvo. Gre za stališče, ki je popolnoma nasprotno ravnanju socialistične oblasti, ki je skušala prek družbene oziroma državne lastnine zagotoviti večjo enakost, kar je po mnenju članov SDZ najprej pripeljalo do upadanja rasti družbenega bogastva in posledično do enakosti v siromaštvu. V skladu s takim pogledom na svet SDZ tudi ni utemeljevala svoje dejavnosti na ideologijah. Zato kot nazorsko izhodišče za svoje delovanje ni sprejela niti socializma niti kapitalizma. V obeh ideologijah so namreč videli ideološki konstrukt, ki človeka omejuje pri njegovi miselni in ustvarjalni svobodi. Za glavni cilj si je SDZ postavila ohranitev naravnih danosti in oblikovanje takih družbenih razmer, ki bodo posamezniku omogočile preživetje in čim boljši razvoj njegovih osebnih sposobnosti. Ob koncu programskih izhodišč so še zapisali, da bo slovenski narod te cilje dosegel le v primeru, če bo lahko samostojno odločal o svojih zadevah. Zato si bo SDZ z vsemi močmi prizadevala, da slovenski narod uresniči svoje zgodovinske težnje po politični samostojnosti in si ustvari svojo lastno suvereno državo.³⁵

Na vodilni položaj programa SDZ pred programi ostalih strank Demosa kaže tudi njegov gospodarski del. V njem se člani SDZ niso ukvarjali samo z nujno potrebnimi spremembami na področju gospodarstva, ki naj bi slovensko gospodarstvo pripeljale iz krize, temveč so takoj na začetku tudi razčlenili slabosti socialističnega sistema. V spodaj opisanih slabostih so videli glavni vzrok za globoko gospodarsko krizo. Socialistično gospodarstvo, ki naj bi odpravilo slabosti tržnega kapitalističnega gospodarstva, predvsem kapitalistično izkoriščanje in neučinkovitost, se je po njihovem mnenju izkazalo za še manj učinkovito od kapitalističnega. Sedemdeset let socializma je pripeljalo do velikega zaostajanja socialističnih držav za ostalimi evropskimi državami. Omenjeno zaostajanje, so zapisali, je danes jasno vidno, tako na področju gospodarstva kot tudi na ostalih področjih vsakdanjega življenja, kjer so razlike še večje. "Graditev komunizma je le draga stranpot v razvoju človeštva, bližnjica, ki se končuje v brezpotju."³⁶ Temeljni problem socialističnih gospodarstev je SDZ videla v prepričanju, da je mogoče z administrativnim urejanjem nadomestiti delovanje tržnih zakonitosti, ter v družbeni oziroma državni lastnini produkcijskih sredstev. Zaradi tega temeljnega prepričanja so bili tudi vsi poskusi reformiranja socialističnega gospodarstva, ki naj bi pripeljali do povečanja učinkovitosti in izhoda iz krize, po njihovem mnenju v naprej obsojeni na neuspeh. Največji problem administrativnega gospodarstva ter nanj vezane družbene lastnine je SDZ videla ravno v njegovi kronični neučinkovitosti, ki izhaja iz slabšega gospodarjenja s kapitalom v družbeni lasti v primerjavi s tistim v zasebni. Menili so namreč, da je odnos do dela in upravljanja neposredno povezan

³⁵ Program Slovenske demokratske zveze, Ljubljana 1989 (dalje Program SDZ), str. 3-6.

³⁶ Program SDZ, str. 10.

z obliko lastnine. Na pričakovane ugovore, da privatna lastnina produkcijskih sredstev prinaša velike razlike v premoženju posameznikov, so člani SDZ v nadaljevanju programa odgovorili, da je mogoče z naknadnimi posegi zagotoviti, da se del dohodka od kapitala prerazdeli in tako vzpostavi večjo enakost, ne da bi pri tem trpela iniciativnost posameznikov. Menili so, da je mogoče gospodarsko učinkovitost, ki bo hkrati pripeljala do splošne blaginje in visoke stopnje enakosti, in ki ne bo enakost v revščini, doseči le z naknadnim vzpostavljanjem večje enakosti.³⁷

V drugi polovici gospodarskega dela programa so člani SDZ našli nujne ukrepe, ki jih bodo izpeljali po zmagi na volitvah in prevzemu oblasti. Ukrepe, ki naj bi po njihovem mnenju rešili slovensko gospodarstvo in končali gospodarsko krizo. Menili so, da je potrebna takojšnja radikalna deregulacija gospodarstva, saj z upravnimi posegi ni mogoče nadomeščati ekonomskih zakonitosti oziroma na njihovi podlagi ustvariti gospodarskega sistema, ki zanemari naravne ekonomske zakonitosti in je hkrati uspešen. Zato so tudi krivdo za inflacijo, stagnacijo, zadolženost, brezposelnost in neučinkovitost gospodarstva pripisovali socialističnemu gospodarskemu sistemu, ki je po njihovem mnenju gospodarske subjekte silil v ekonomsko neupravičene odločitve, kar jim je namesto napredka oziroma vlaganja v razvoj omogočalo le golo preživetje. Zagovarjali so takojšnjo vzpostavitev odprtega tržnega gospodarstva, s samostojnimi gospodarskimi subjekti, ki bodo neodvisni od političnih posegov. Seveda pa morajo gospodarski subjekti sami nositi vso odgovornost, tako za uspešno kot neuspešno poslovanje. Gospodarske in druge organizacije morajo postati samostojne in enakopravne nosilke pravic in obveznosti v pravnem prometu. Z zakonom pa se lahko njihovo samostojnost omeji le izjemoma in samo v primeru, ko je to nujno za življenje in delo prebivalcev republike Slovenije. Člani SDZ so tudi menili, da je gospodarstvo lahko uspešno le, če so dovoljene vse oblike lastnine produkcijskih sredstev in so hkrati zaposleni nagrajevani v skladu s svojo delovno uspešnostjo. V njihovih očeh je bila odprava družbene lastnine prvi pogoj za uspešno izvedbo programa izhoda iz ekonomske stagnacije in gospodarskega nazadovanja. Naslednji element, ki je po mnenju članov SDZ nujen za vzpostavitev uspešnega gospodarstva, je konkurenčnost. Zato so zagovarjali izpostavitev gospodarskih subjektov tako notranji kot zunanji konkurenci, kar pa omogoča le trg brez omejitev. Na koncu gospodarskega dela programa so člani SDZ še zapisali, da naštetih ukrepov ni mogoče izpeljati s centralizacijo makroupravljanja na ravni federacije, ampak je potrebna večja neodvisnost gospodarskih subjektov od političnih struktur na vseh ravneh. Poleg tega so menili, da razlike v stopnji razvitosti med republikami terjajo tudi razlike v gospodarskem sistemu in ekonomski politiki, zato je treba takoj prenesti večino ekonomskih pooblastil federacije na zakonodajne, izvršne in druge organe republik. Pristojnosti nad izdajanjem denarja, uravnavanjem njegove kakovosti in količine, oblikovanjem deviznih rezerv ter drugimi mehanizmi uravnavanja in delovanja monetarnega sistema morajo preiti v roke organov republike Slovenije in njene narodne banke. O morebitnih gospodarskih pooblastilih, ki bodo ostala v rokah federacije ali konfederacije, pa bodo kasneje odločili organi posameznih republik in to področje uredili v svojih ustavah.³⁸

³⁷ Prav tam.

³⁸ Prav tam, str. 11-13.

Zeleni Slovenije (ZS) so takoj na začetku svojega volilnega programa zapisali, da so družbeno in politično gibanje, katerega člani se povezujejo na temelju skupnega interesa in ne na osnovi ideologije. Povezovalo naj bi jih prepričanje, da ima ekološko naravnan razvoj gospodarstva, ohranjanje okolja in smotrno gospodarjenje z naravnih viri prednost v hierarhiji vrednot. Zato so se na podlagi opažanj, da se kakovost okolja vztrajno in pogubno slabša, tudi odločili za aktivno delovanje na političnem področju. Poleg tega so menili, da dotedanji nosilci odločanja, kljub deklarativnemu zagovarjanju gospodarskega razvoja, ki bi upošteval zahteve po varovanju okolja, nikoli niso imeli resnega namena v praksi udejanjati ekološko naravnane razvoja. Za cilj svojega političnega delovanja so ZS postavili ohranitev bioloških pogojev življenja in vzpostavitve takega materialnega standarda, ki bo dostojen človeka in ki bo hkrati prilagojen naravi. Ob tem so zapisali, da delujejo v skladu z načelom: "Misli globalno, deluj lokalno, kot del in skrbnik narave, ne pa njen gospodar".³⁹ V nadaljevanju svojega programa so ZS še zapisali, da se ekološki cilji razvoja lahko uresničujejo le v demokratični, strpnih, pluralistični, nejedrski in pravni državi, ki spoštuje človekove pravice, pravice manjšin, svobodo političnega organiziranja in javnega delovanja. Zato si bodo v teh okvirjih prizadevali za suverenega državljana v suvereni Sloveniji, za neodtujljivo pravico do samoodločbe ter za široko uporabo referendumov ob temeljnih razvojnih in političnih odločitvah. Njihova vizija je bila družba ekohumanizma, ki bo temeljila na zgoraj omenjenih načelih in ki bo optimalno izkoristila pozitivne prvine socializma in kapitalizma, obogatene s humanoekološkimi podmenami. V drugi polovici volilnega programa so nato ZS napovedali pripravo celovitega političnega in razvojnega programa, ki bo njihov odgovor na zgoraj omenjene izzive. V samem volilnem programu pa so zapisali le, da podpirajo ekološko primerno preoblikovanje gospodarstva, ki bo sposobno količinsko in degradacijsko naravnani model razvoja nadomestiti s kakovostnim, ki bo temeljil na znanju, reciklaži, mehki tehnologiji, ekološko pretehtanem trženju, varovanju zemlje in drugih naravnih virov ter bo strmel k ohranjanju naravne in kulturne identitete Slovenije. Zato bodo zagovarjali energetske varčen in slovenskim pokrajinam prilagojen razvoj malih in srednjih industrijskih obratov, obrti in turizma ter zdravega pridelovanja hrane na družinskih kmetijah.⁴⁰ Ob koncu volilnega programa so ZS še zapisali, da bodo v ospredje postavljali projekte za reševanje najbolj perečih degradacijskih problemov Slovenije in njenih pokrajin ter iskanje drugačnih obrazcev življenja in gospodarjenja.⁴¹

Program Socialdemokratske zveze Slovenije (SDZS) se začne s programskimi izhodišči. V njih so člani SDZS zapisali, da stranka gradi na tradiciji evropske demokracije in socialne države. Zato sprejema smer in metode demokratičnega oblikovanja družbe, zavrača pa uporabo pojma socializem in program "milimetrskega oddaljevanja od marksizma".⁴² Izpostavili so evropsko socialno misel, ki obravnava neenakost med ljudmi in strukturne krivice. Iz te misli po mnenju članov SDZS izhaja tudi evropski razsvetlenski program, ki zahteva, da si morajo ljudje sami

³⁹ Koga voliti, str. 68.

⁴⁰ NUK, Zbirka EU in PKG, umetna zbirka [Volitve : 1990]: Zeleni Slovenije.

⁴¹ Koga voliti, str. 68-69.

⁴² Koga voliti, str. 47.

urejati svoje skupne oziroma socialne odnose in razmere. Seveda na podlagi "umnosti političnega sistema",⁴³ ki vsebuje načelno delitev oblasti (na zakonodajno, izvršno in sodno) ter večstrankarski sistem in parlamentarizem. Poleg tega evropski razsvetljenski program zahteva tudi legitimnost pravne države. Tehnologijo legitimiranja političnega sistema pa so člani SDZS videli v demokraciji, saj predpostavlja aktivno in organizirano sodelovanje pri odločanju o skupnih zadevah. Na koncu programskih izhodišč je evropski razsvetljenski program predstavljen kot teoretično izhodišče na katerega SDZS opira svojo politično delovanje. Po morebitni zmagi na volitvah pa so želeli na tej podlagi tudi prenoviti slovensko družbo ter državo. V nadaljevanju programa so nato v obliki osmih alinej na kratko naštetih cilji in osnovne vrednote SDZS: 1. suverena slovenska država; 2. vključevanje v politične, ekonomske in kulturne integracijske tokove; 3. parlamentarni večstrankarski sistem; 4. pravna država in spoštovanje človekovih pravic; 5. učinkovit gospodarski sistem; 6. nov model socialne države; 7. zaščita in varovanje okolja; 8. prijaznejše okolje.⁴⁴

Program SDZS je med programi strank, ki so sestavljale Demos, eden najbolj obsežnih in podrobno razdelanih. Neposredno z gospodarstvom pa se izmed dvajsetih točk programa ukvarjata kar dve. Gre za 8. in 9. točko. Prva nosi naslov "Gospodarstvo",⁴⁵ druga pa "Prestrukturiranje gospodarstva in zaposlovanje".⁴⁶ V 8. točki so člani SDZS najprej ugotovili, da se prenova začne v stanju gospodarskega razsula, ki je posledica samoupravnega socializma in graditve komunizma. Ob tem so, kljub priznanju, da vseh razsežnosti gospodarske katastrofe ne poznajo, napovedovali, da bodo prva leta obnove verjetno težja kot tista pred njimi. Za cilj gospodarske prenove pa so označili prehod iz socialističnega, ekstenzivnega gospodarstva v gospodarski model, ki bo slonel na racionalni alokaciji proizvodnih dejavnikov in ki bo odpiral prostor za aktiviranje človeških in intelektualnih potencialov. Člani SDZS so menili, da je omenjeni prehod mogoče izpeljati le s temeljitimi spremembami na naslednjih področjih: finančnem (čiščenje bilanc in ugotavljanje realnega premoženja), podjetniškem (usposobitev menedžmenta in jasno opredeljena vloga podjetništva), lastniškem (preobrazba družbene lastnine v lastninske oblike s titularjem), strukturno-organizacijskem (večji delež majhnih podjetij ter povečanje pomena terciarnega in kvartarnega sektorja) in razvojnotehnološkem (selektivno tehnološko posodabljanje ob upoštevanju komparativnih prednosti). V nadaljevanju 8. točke programa so nato člani SDZS posebej opisali še svoje poglede na različne oblike lastnine ter na svobodno iniciativo in podjetništvo. Zapisali so, da priznavajo državno, privatno in združeno lastnino. Ne priznavajo pa družbene lastnine oziroma po njihovem mnenju nikogaršnje lastnine.⁴⁷ So pa posebej izpostavili privatno lastnino kot tisto, ki omogoča učinkovito proizvodnjo in hkrati ne preprečuje enakomernejše delitve družbenega produkta. Menili so, da je mogoče del dohodka od kapitala prerazdeliti in na ta način vzpostaviti večjo enakost, ne da bi se s tem zmanjšala učinkovitost. Ob tem so

⁴³ Prav tam.

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ Prav tam, str. 49.

⁴⁶ Prav tam, str. 51.

⁴⁷ NUK, Zbirka EU in PKG, umetna zbirka [Volitve : 1990]: Jože Pučnik, Socialdemokratska zveza Slovenije: Za svobodno Slovenijo.

opozorili na problem družbene lastnine, ki je po njihovem mnenju, ravno v času pisanja programa, začela razpadati in nenadzorovano prehajati v last tistih, ki je niso ustvarili. Zato so menili, da je treba čim prej določiti načine, kako družbeno lastnino preobraziti ali prodati. Izkupiček od morebitne prodaje pa naj bi pripadel državi, ki bi tako lahko za nekaj časa zmanjšala davke in tako olajšala prenovo gospodarstva. Poleg tega so se v programu zavzeli tudi za svobodno iniciativo in podjetništvo ne glede na obseg dejavnosti podjetnika. Za podjetnika so namreč šteli vsakogar, ki v svojo dejavnost poleg dela vlaga tudi lastna sredstva in s tem prevzema gospodarsko tveganje. V drugi polovici 8. točke so člani SDZS posebej izpostavili, da organizacija gospodarstva in delovanje ekonomskih zakonitosti ne smeta biti določena oziroma omejena z ustavo in zakonodajo. "Politika naj se umakne iz tovarn."⁴⁸ Na to področje lahko država po njihovem mnenju poseže le z zakoni, ki so namenjeni: 1. varstvu delavcev, pa tudi podjetnikov in lastnikov (šibkejših pred močnejšimi); 2. varstvu naravnega in drugega narodnega bogastva pred nesmotrnimi posegi in dolgoročno škodljivimi ravnanji; 3. preprečevanju monopolov. Menili so namreč, da lahko država usmerja razvoj gospodarstva predvsem prek ustrezne ekonomske politike. Zato si bodo člani SDZS prizadevali za tako ekonomsko politiko, ki bo v prid slovenskega gospodarstva, in po potrebi tudi za uvedbo lastne denarne valute. Po njihovem mnenju je bila namreč gospodarska osamosvojitve možna, realna in koristna, saj je centralno makroupravljanje gospodarstva uspešno le, če imamo skupne vrednote. V primeru, če teh skupnih vrednot ni, tudi ni možnosti za sporazumevanje. Člani SDZS so tudi v tem videli enega izmed vzrokov za napetosti in nestabilnost jugoslovanskega gospodarstva. Na koncu 8. točke svojega programa pa so izrazili prepričanje, da je davčna politika ključni instrument regulacije gospodarstva. Zato se bodo člani SDZS zavzemali zato, da bodo vsi neposredni davki vedno ostali v rokah slovenske države. Poleg tega so še zapisali, da mora biti davčna politika stimulatívna ter mora pospeševati razvoj kmečke in obrtniške dejavnosti ter zasebnega sektorja v celoti. Zagovarjali so razumno davčno politiko, "ki bo vzpodbujala ekonomsko upravičene naložbe in ki bo slabe gospodarje kaznovala".⁴⁹ Obremenitev gospodarstva s posrednimi dajatvami pa mora biti po njihovem mnenju na isti ravni, kot je v ostalih evropskih državah.⁵⁰

V 9. točki programa so člani SDZS še bolj konkretno opisali svoje poglede na prestrukturiranje slovenskega gospodarstva. Pri tem so se zavzeli za takšno strategijo razvoja, ki bo temeljila na tradicionalnih vrednotah slovenskega naroda in razpoložljivih naravnih ter človeških virih, hkrati pa bo upoštevala tudi zahteve po zaščiti okolja in zatečeno stanje slovenskega gospodarstva. V nadaljevanju so še posebej izpostavili, da je treba proces prestrukturiranja usmerjati z ustrezno regulativo, saj bi lahko v nasprotnem primeru prišlo do hujših ekoloških in socialnih pretresov. Največjo nevarnost, ki bi lahko pripeljala do izbruha socialnih nemirov, pa so videli predvsem v hitro rastoči brezposelnosti. Menili so namreč, da brezposelnost pomeni tudi izključitev iz ekonomskega in socialnega življenja družbe. V primeru zmage na volitvah so zato člani SDZS napovedovali naslednje ukrepe: 1.

⁴⁸ Koga voliti, str. 51.

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Prav tam, str. 49-51.

sprejem ekonomske politike, ki bo spodbujala ustvarjanje novih delovnih mest (spodbujanje investicij z davčno politiko, kreditiranje ustanavljanja novih podjetij, subvencioniranje novih delovnih mest, usposabljanje za podjetništvo); 2. razvoj tako javnih kot privatnih služb za zaposlovanje, kar bo omogočilo čim bolj tekoče srečevanje med iskalci dela in delodajalci ter pretok delovne sile iz sektorjev, kjer je le-te preveč, v sektorje, kjer je primanjkuje (poklicno svetovanje in načrtovanje kariere, usposabljanje za iskanje dela, pomoč pri iskanju zaposlitve, analize trga delovne sile, planiranje zaposlovanja); 3. odpravo vseh omejitev glede možnosti dela (omejitve za privatnike in starejše delavce oz. upokojenca). V nadaljevanju 9. točke nato člani SDZS ugotavljajo, da je izobrazbena struktura slovenskega prebivalstva katastrofalno nizka. Pri tem so posebej izpostavili predvsem velik delež nekvalificiranega in polkvalificiranega delavstva ter izjemno nizko vključenost odraslih v izobraževanje. Zato si bodo na področju izobraževanja prizadevali za: 1. uvedbo obveznega desetletnega šolanja mladine; 2. povečanje števila mest na univerzitetnih programih; 3. razvijanje programov za pridobivanje novih znanj oziroma za prilagajanje znanj delavcev in brezposelnih novim tehnološkim in proizvodnim zahtevam. Člani SDZS so bili prepričani, da bodo omenjeni ukrepi omejili rast brezposelnosti in pospešili tehnološki in gospodarski razvoj. Na ta način bi se izboljšala tudi izjemno nizka kakovost delovnega življenja zaposlenih. Menili so namreč, da v Sloveniji prevladuje fizično in psihično naporno delo. Na koncu 9. točke so še zapisali, da takšnih razmer ne bo mogoče spremeniti samo z izboljšanjem tehnologije in izobrazbene ravni delavcev. Potrebno bo tudi s posebnimi ukrepi zaščititi najbolj ogrožene delavce in destimulirati delodajalce, da ohranjajo take delovne procese.⁵¹

Člani Slovenske obrtniške stranke (SOS) so v uvod volilnega programa zapisali, da si bodo s svojim političnim delovanjem prizadevali za javno uveljavljanje in uresničevanje delovnih, stanovskih in državljanskih interesov vseh svojih članov. Pri tem so posebej izpostavili interese obrtnikov, zasebnih podjetnikov in državljanov svobodnih poklicev ter zahtevo po enakopravnem položaju zasebnega gospodarstva. Zato bodo, kot so zapisali, načelno podpirali vsa politična izhodišča, ki bodo zagotavljala demokratično družbeno ureditev in svobodno tržno gospodarstvo. V nadaljevanju volilnega programa so nato predstavili svoje temeljne programske cilje, ki jih bodo člani SOS poskušali javno uveljaviti in jih prek uporabe demokratičnih in parlamentarnih metod tudi uresničiti. Programski cilji, ki so si jih zastavili in ki posegajo na področje gospodarstva so: 1. izhodiščna enakopravnost vseh oblik lastnine. Tu so posebej opozorili, da morajo vse ustavne in zakonske rešitve zagotavljati enakopravnost zasebne lastnine in kapitala v razmerjih do družbene in združne lastnine ter do družbenega, združnega in še zlasti tujega kapitala. Hkrati so se zavzeli tudi za odpravo nikogaršnje lastnine in za revizijo vseh vrst nacionalizacij ter kulaških in podobnih procesov; 2. zakonska uveljavitev takšnih rešitev, ki bodo zagotavljale neokrnjenost slovenskega narodnega bogastva in premoženja. Menili so, da je to mogoče doseči z aktiviranjem zasebnega kapitala, ki bo imel pri ohranjanju narodnega bogastva in premoženja prednost pred tujim kapitalom. Poleg tega tudi zemlja ne sme biti na prodaj osebam, ki niso

⁵¹ Prav tam, str. 51-53.

državljeni Slovenije; 3. popolna izenačitev pogojev, v katerih poslujejo vsi subjekti tržnega gospodarstva ne glede na vrsto lastnine in lastnike kapitala. Zavzeli so se za sprejem ukrepov, ki bodo zagotovili, da obrtniki in zasebni podjetniki ter tudi ostali državljani ne bodo v neenakopravnem položaju z drugimi subjekti. Tu so imeli v mislih predvsem različne obremenitve z davki in drugimi družbenimi dajatvami ter različne pogoje pri plačilnem prometu in pri poravnavi prispelih obveznosti; 4. zagotavljanje stimulativnih pogojev za investiranje v nove proizvodne, storitvene in druge dejavnosti ter za ustanavljanje produktivnih delovnih mest; 5. depolitizacija in funkcionalna preureditev gospodarstva.⁵²

Na volitvah v Skupščino Republike Slovenije je zmagal Demos, ki je nedvomno dobil večino. Ni pa mogoče, kljub natančnemu pregledu vseh znanih seznamov o strankarski pripadnosti delegatov, njihovih predlagateljih in poznejših strankarskih opredelitvah, ugotoviti natančnega števila večinske koalicije in manjšinske opozicije. Različne ocene, od novinarskih do zgodovinskih, se gibajo med 127 in 134, ki naj bi jih imel Demos v tridomni 240-članski skupščini.⁵³ Tri stranke, ki so izšle iz bivših družbenopolitičnih organizacij, ZKS-SDP, ZSMS-LS in SZS-SZDL, so bile poražene in so to takoj priznale. Niso pa doživele tako hudega poraza, kot so ga doživele sorodne stranke v drugih socialističnih državah. Skupaj so dobile med 106 in 113 delegatov, v ZZD pa so osvojile celo večino.⁵⁴ Za Demos in za prihodnjo sestavo Izvršnega sveta (IS) Skupščine Republike Slovenije so bile najpomembnejše volitve v DPZ. Ob ustanovitvi Demosa so namreč stranke koalicije sprejele interni dogovor, da bo mandat za sestavo IS prihajal iz stranke, ki bo na volitvah v DPZ dobila največ glasov.⁵⁵ Volitve v DPZ so postregle tudi z največjim presenečenjem volitev, presenetljiva so bila predvsem notranja razmerja med Demosovimi strankami. Največ glasov so dobili SKD 13,0% (11 delegatov), sledila je SKZ 12,6% glasov (11 delegatov), SDZ pa je bila šele na tretjem mestu z 9,5% glasov (8 delegatov). Tak rezultat je zelo razočaral najvišje funkcionarje v SDZ, ki so bili prepričani, da bodo kot prva prava nova slovenska stranka, ki je med svojimi člani imela tudi največje število znanih imen, dobili več glasov. Nekateri so bili celo mnenja, da so volivci zamenjavali SDZ s SDZS.⁵⁶ Zelo dobro so se odrezali ZS, ki so dobili 8,8% glasov (8 delegatov), presenetljivo slabo pa SDZS z 7,4% glasov (6 delegatov). Najmanj glasov med Demosovimi strankami, ki so bile izvoljene v DPZ, je dobila SOS, 3,5% (3 delegate).⁵⁷

Demos je dobil na volitvah v skupščino šibko večino, ki pa je zadostovala za samostojno sestavo IS ter za nekatere spremembe, ki so jih Demosove stranke napovedovale v svojih programih. Imel je dovolj glasov za sprejetje potrebnih zakonov, ki bi omogočili dokončen prehod iz socialističnega v tržno gospodarstvo, kar so omogočali že septembra 1989 sprejeti ustavni amandmaji.⁵⁸ Ni pa imel dovolj glasov za samostojno sprejetje nove ustave ali amandmajev k stari ustavi. Kas-

⁵² Prav tam, str. 40-41.

⁵³ Rosvita Pesek: Osamosvojitve Slovenije: ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?. Ljubljana 2007, str. 143.

⁵⁴ Prunk, Demos, str. 346.

⁵⁵ Repe, Jutri je nov dan, str. 127.

⁵⁶ Delo, 26. 5. 1990, str. 2, SDZ po volitvah: oblikovati prepoznavno podobo v javnosti.

⁵⁷ Statistični urad Republike Slovenije, http://www.stat.si/letopis/1998/05_98/05-01-98.asp?jezik=si, 20. 4. 2009.

⁵⁸ Repe, Globalna slovenska pomlad, str. 321.

neje se je izkazalo, da je Demosu daleč največ težav povzročalo ravno sprejemanje zakonodaje, potrebne za prehod v tržno gospodarstvo.⁵⁹ Kdo je nedvomni zmagovalec volitev, se je pokazalo že ob izvolitvi skupščinskega vodstva, ko je Demos brez dogovora z opozicijo za predsednika izvolil dr. Franceta Bučarja, za podpredsednika pa Vaneta Gošnika in Vitodraga Pukla. Vsi trije so bili predstavniki Demosa.⁶⁰ Ob tem je bilo očitno, da se je skupščina že na prvi seji razdelila na dva bloka. To je pokazalo vsako glasovanje, pa tudi besedne opazke so praviloma letele od Demosa proti trem strankam, ki so izšle iz socialističnih družbenopolitičnih organizacij in nazaj.⁶¹ Na to temo, je Spomenka Hribar⁶² v Sobotni prilogi Dela že konec maja 1990 zapisala, da je blok "prenoviteljev" nastal že pred prvim zasedanjem nove skupščine. Ko je Jožef Školč⁶³ na pogajanjih o delitvi vodilnih skupščinskih mest predlagal, da mesto predsednika skupščine pripade ZSMS-LS, so predlog takoj podprli predstavniki ZKS-SDP in SZS-SZDL. Takrat se je "pred našimi očmi sestavil blok "prenoviteljev", ki je trdno in enotno nastopal tudi v skupščini".⁶⁴ Na podlagi burnih razprav v skupščini in nekaterih zapisov vidnih politikov v tiskanih medijih so novinarji Dela že mesec dni po volitvah ugotovili, da so razmere v slovenski politiki "skoraj normalne". Zapisali so, da se velik del politikov že sovraži, politično pa se med seboj razlikujejo izključno po tem, kdo je in kdo ni na oblasti, in da je takšen razvoj dogodkov najbrž normalen, saj tisti, ki so izgubili, do zadnjega trenutka niso verjeli, da bodo izgubili, zmagovalci pa niso bili prav nič prepričani o svojem uspehu.⁶⁵

Vpliv gospodarskih programov na izid volitev in realnost njihovih izhodišč

Zgoraj opisani rezultati volitev sami po sebi v ospredje postavljajo vprašanje: "Do katere mere so programi strank dejansko vplivali na izid volitev?" Dr. Zdenko Čepič meni, da strankarski programi in obljube posameznih strank na volilne rezultate niso občutno vplivali, saj je bila za volivce odločilna karizmatičnost strankarskih voditeljev in članstva.⁶⁶ Na dejstvo, da programi niso pomembneje vplivali na razplet volitev, kaže tudi uspeh ZS, ki so v DPZ dobili 8 delegatov. Gre za stranko, ki je pred volitvami šele napovedovala pripravo "celovitega političnega in razvojnega programa".⁶⁷ Poleg tega sta bili na volitvah v DPZ (znotraj koalicije Demos) najbolj uspešni stranki (SKD in SKZ), ki sta imeli v primerjavi z manj uspešnima SDZ in SDZS mnogo manj razdelan program in sta ponujali precej manj jasnih ukrepov, ki naj bi gospodarstvo potegnili iz krize. Da programi strank

⁵⁹ Jože Prinčič: Pot v gospodarsko samostojnost. V: Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992, Ljubljana 2005, str. 1303.

⁶⁰ Delo, 10. 5. 1990, str. 1, Vodstvo slovenske skupščine so volitve prisodile Demosu.

⁶¹ Delo, 9. 5. 1990, str. 1, Parlament se je že na prvi seji razdelil na dva bloka.

⁶² Predstavnica Demosa v DPZ.

⁶³ Predsednik ZSMS-LS in delegat v DPZ.

⁶⁴ Delo, 19. 5. 1990, str. 20, Spomenka Hribar: Manevri v skupščini - moj pogled.

⁶⁵ Delo, 26. 5. 1990, str. 2, Peklenski angeli.

⁶⁶ Zdenko Čepič: Volitve in volilni rezultati. V: Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992, Ljubljana 2005, str. 1290.

⁶⁷ Koga voliti?! Program političnih strank in list na spomladanskih volitvah v Sloveniji, str. 69.

ne bodo pomembneje vplivali na razplet volitev, je že februarja 1990 napovedal Bogomil Ferfila, eden izmed piscev gospodarskega dela programa ZKS-SDP.⁶⁸ "Zaradi vsebinske identičnosti vseh političnih strank in strankic in tudi zaradi dokajšnje apolitičnosti širokih volilnih mas je verjetno, da bo na volitvah bolj malo pomembno, kaj je v programu sploh zapisano (morda se le 10-20% volivcev resneje pogloblja v vsebinske usmeritve in problemske dileme programskih tekstov, ves preostali "folk" pa gre na intelektualno mnogo manj zahtevna obeležja političnih strank)."⁶⁹ Ferfila je ob tem še napovedal, da bodo na volitvah pomembnejšo vlogo odigrali zgodovinski "imidži" in kadri posameznih strank, zlasti vodilni.

Ob branju gospodarskega dela programov Demosovih strank se zastavlja tudi vprašanje: "Katere izmed napovedanih sprememb na področju gospodarstva so bile v času, ko je bila Slovenija še del Jugoslavije, sploh izvedljive oziroma katere so predvidevale preureditev odnosov med republikami, bodisi v obliki konfederacije bodisi osamosvojitve Republike Slovenije?" Pravna ureditev v Sloveniji je bila namreč tesno povezana z pravno ureditvijo Socialistične Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Ustava SFRJ je določala enotno družbenoekonomsko ureditev.⁷⁰ Prvi amandma, ki je postavljala slovensko ustavo nad jugoslovansko, je bil sprejet šele jeseni leta 1990. Določal je, da v Sloveniji ne veljajo tista določila Ustave SFRJ, ki so v nasprotju s slovensko ustavo. Pred sprejetjem tega amandmaja slovenska ustava ni smela biti v nasprotju z Ustavo SFRJ.⁷¹ Dokončno pa je Ustava SFRJ v Sloveniji prenehala veljati 25. junija 1991 s sprejetjem Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije.⁷² Zahteva po samostojni gospodarski politiki in nastop proti centralizaciji makroekonomske politike na ravni federacije nista bila izvedljiva pred preureditvijo odnosov znotraj Jugoslavije, kljub temu da je bila že septembra 1989 z ustavnim amandmajem predvidena ekonomska suverenost Slovenije.⁷³ Omenjeni amandma je Jože Mencinger junija 1990 opisal z naslednjimi besedami. "V zvezni državi je tako določilo le nekakšno leseno železo, s katerim si ni mogoče veliko pomagati. Seveda vse dotlej, dokler si v zvezni državi."⁷⁴ O tem veliko pove izjava Lojzeta Peterleta, predsednika IS SRS, z začetka junija 1990, da ima slovenska vlada v rokah le kakih 20% instrumentov, s katerimi lahko vpliva na gospodarsko politiko.⁷⁵ Podobno velja tudi za zahtevo po razvoju institucij, ki bodo zagotavljale gospodarsko suverenost Slovenije. Ustavni amandma, ki je določal ekonomsko suverenost Slovenije, je ostal mrtva črka na papirju vse do januarja 1991, ko se je že po plebiscitu za samostojno in neodvisno državo Republiko Slovenijo začelo gospodarsko osamosvajanje Slovenije. Slovenija se je januarja 1991 z uvedbo lastnega sistema neposrednih davkov in odklonitvijo plačila kotizacije zveznemu proračunu fiskalno izločila iz Jugoslavije. V naslednjih

⁶⁸ Evropa zdaj!, 2. 11. 1989, str. 29, Z Jugoslavijo k Evropi.

⁶⁹ Bogomil Ferfila: Program je funkcija časa in razmer. V: Teorija in praksa, 1990, št. 1-2, str. 123.

⁷⁰ Prinčič, Borak, Iz reforme v reformo, str. 558.

⁷¹ Zdenko Čepič: Dopolnila k slovenski ustavi jeseni 1989. V: Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992, Ljubljana 2005, str. 1206.

⁷² Rosvita Pesek: Zadnji dnevi Slovenije v Jugoslaviji. V: Studia Historica Slovenica, 2007, št. 1-2 (dalje Pesek, Zadnji dnevi Slovenije v Jugoslaviji), str. 177-198.

⁷³ Prinčič, Gospodarski vidik osamosvajanja, str. 43.

⁷⁴ Delo, 2. 6. 1990, str. 17, Prva snedena in prva izpolnjena obljuba.

⁷⁵ Delo, 6. 6. 1990, str. 3, Tako slabega gospodarskega stanja vlada ni pričakovala.

dveh mesecih se je nato s sprejemom nadaljnjih ustavnih amandmajev v veliki meri izločila tudi iz jugoslovanskega pravnega sistema.⁷⁶ Preureditev odnosov med jugoslovanskimi republikami so torej predvidevale tudi zahteve po spremembi sistema davkov, predvsem zahteva, da morajo vsi neposredni davki ostati v rokah Slovenije in da se morajo posredni davki spustiti na raven drugih evropskih držav. V novi skupščini je prevladovalo prepričanje, da je razbremenjevanje gospodarstva nujno in neizbežno. Tone Peršak, podpredsednik DPZ, je junija 1990 v Delu zapisal: "Slovensko gospodarstvo je naravnost nenormalno obremenjeno z davki, prispevki in drugimi obveznostmi. Tako zelo, da je pravzaprav čudež, da se še ni sesulo." Peršak je v nadaljevanju članka izpostavil, da gre v normalnih državah za proračun približno 15-20% nacionalnega dohodka. Pri nas pa v proračunu konča približno 34% nacionalnega dohodka, ker Slovenija polni dva proračuna. Zveznega, ki zajema približno 17,5% nacionalnega dohodka, in republiškega, za katerega gre ravno tako približno 17% nacionalnega dohodka.⁷⁷ Kako občutljiva tema so bili na drugi strani davki za predsednika jugoslovanskega IS Anteja Markovića, govori tudi njegov očitek Lojzetu Peterletu v telefonskem pogovoru na dan osamosvojitve Republike Slovenije: "To, kar ste storili z carinami in kontrolo letenja, predstavlja navadno nasilje." Markovič je nato nadaljeval: "Vi ste napadli ozemlje Jugoslavije, ki ima kot mednarodnopravni subjekt edina legitimnost za takšne funkcije, vi pa ste s policijo in vojsko okupirali carinarnice."⁷⁸ Najbolj očitno pa je bila s preureditvijo odnosov med jugoslovanskimi republikami povezana zahteva po uvedbi slovenske denarne enote. Jože Mencinger, podpredsednik IS zadolžen za gospodarstvo, je kmalu po izvolitvi za Delo izjavil, da nasprotuje uvedbi lastnega denarja. "Dokler živimo v skupni državi, je normalno, da imamo skupen denar." Ob tem je tudi opozoril, da bi z uvajanjem slovenske denarne enote kršili vse mednarodne norme.⁷⁹ Glede morebitne uvedbe slovenske denarne enote je bil 12. junija 1990 v nastopu v slovenski skupščini zelo jasen tudi Ante Marković, ki je v primeru enostranskih odločitev Sloveniji grozil s sanitarnim kordonom in izolacijo. V omenjenem govoru je med zahtevami, od katerih ne bo odstopil, omenil tudi enoten monetarni sistem.⁸⁰ Do uvedbe slovenskega denarja je prišlo 7. oktobra 1991, dobre tri mesece po osamosvojitvi, ko je bil v skupščini sprejet Zakon o denarni enoti Republike Slovenije.⁸¹

Ob koncu lahko ugotovimo, da so bili vsi pomembnejši procesi gospodarske tranzicije napovedani že v gospodarskih delih programov Demosovih strank (dokončen prehod v tržno gospodarstvo, prestrukturiranje gospodarstva, privatizacija, denacionalizacija). Zato Demosova zmaga na volitvah ne pomeni le začetek trganja slovenskega gospodarstva od jugoslovanskega, temveč tudi dokončno slovo socialističnega gospodarskega sistema. Oblast so namreč prevzele stranke, katerih gospodarski programi niso dopuščali nobenega dvoma. Programi so napovedovali po-

⁷⁶ Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 600.

⁷⁷ Tone Peršak: Za katastrofalni položaj gospodarstva je precej "zaslužna" tudi zvezna vlada. V: *Delo*, 12. 6. 1990, str. 10.

⁷⁸ Darko Friš: Demosova vlada po razglasitvi slovenske samostojnosti in odmevi v mariborskem časniku *Večer*. V: *Studia Historica Slovenica*, 2007, št. 1-2, str. 344.

⁷⁹ *Delo*, 23. 5. 1990, str. 1, Vlada nima nič skupnega z Lipo.

⁸⁰ Pesek, *Zadnji dnevi Slovenije v Jugoslaviji*, str. 181.

⁸¹ Prinčič Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 611-612.

poln in dokončen prehod v tržno gospodarstvo in hkrati zavrnil kakršen koli program "milimetrskega oddaljevanja od marksizma".⁸² Ob tem se je pokazalo, da številne v programih zastavljene spremembe niso izvedljive pred preureditvijo odnosov med republikami, bodisi v obliki konfederacije bodisi osamosvojitve Republike Slovenije oziroma brez izločitve slovenskega gospodarskega sistema iz jugoslovanskega. Zato sta osamosvajanje slovenskega gospodarstva in gospodarska tranzicija v Sloveniji potekala "z roko v roki" s političnim osamosvajanjem in politično tranzicijo. "Dvojna tranzicija", prehod iz socialističnega v tržno gospodarstvo in iz regionalnega v nacionalno gospodarstvo,⁸³ je bila torej neločljivo povezana s še eno "dvojno tranzicijo", prehodom iz socialističnega družbenopolitičnega sistema v parlamentarno demokracijo in iz zvezne jugoslovanske republike v samostojno in neodvisno državo.

Blaž Babič

PRE-ELECTION ECONOMIC PROGRAMME OF THE DEMOS COALITION

S u m m a r y

The crisis that engulfed the Yugoslav and thus also Slovenian economy became increasingly serious towards the end of the 1980s. In the last quarter of 1989, inflation as the most evident sign of crisis turned into hyperinflation. It was evident that changes of the political as well as economic system were necessary. The aspirations for changes were largely brought about by the backwardness and lack of prospects that the previous regime and the former state exhibited especially in the last decade of their existence. In the beginning of 1990 the formation of the Slovenian political space was completed. The opposition unions and socio-political organisations transformed into classic political parties. The first multi-party democratic elections after World War II were called. Demos (the United Opposition) which, in its political programme, had argued for the independent and economically autonomous Slovenia, won the April 1990 elections. At the elections the parties - members of the Demos coalition - appeared with a joint programme as well as with their individual programmes. Namely, when Demos was established, the parties decided that each of them would preserve their own specific programme and organisational features. These specific features would also supposedly be evident from the submission of independent lists of candidates for the socio-political Assembly of the Republic of Slovenia. For all other posts in municipalities, the republic and the federation, joint candidates were presented.

After the elections it became evident that the party programmes had not significantly influenced the results of the elections. However, because all of the more important processes of economic transition had already been announced in the economic parts of the programmes of Demos parties (complete transition into market economy, restructuring of the economy, privatisation, denationalisation), we can conclude that Demos's victory at the elections did not only mean the beginning of the separation of the Slovenian economy from the Yugoslav economy - it also represented the end of the socialist economic system. The programmes involved a complete and final transition into market economy, at the same time rejecting any programmes of "slight distancing from Marxism". Simultaneously it turned out that many of the changes foreseen in the programmes were not feasible before the relations between the republics were redefined, either in the form of confederation or separation of the Republic of Slovenia, meaning the exclusion of the Slovenian economic system from the Yugoslav economic system. Therefore the separation of Slovenian economy and economic transition in Slovenia

⁸² Koga voliti, str. 47.

⁸³ Aleksander Lorenčič: Prva leta gospodarske tranzicije v Sloveniji. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2008, št. 2, str. 149-164.

went "hand in hand" with political separation and political transition. "Double transition" - the transition from the socialist into market economy and from regional into national economy - was inseparable from another "double transition": the transition from the socialist socio-political system into a parliamentary democracy and from a federal Yugoslav republic into an independent and autonomous state.